

ÜNİTE 1

Eski Ön Asya ve Mısır Uygarlıkları

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- Ön Asya'da, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'da verimli nehir vadilerinde doğan ve gelişen dünyanın ilk büyük uygarlıklarını mümkün olduğu kadar kısa ve öz bir biçimde öğreneceksiniz.

İçindekiler

- Mezopotamya Uygarlıkları
- Hititler
- Mısır Uygarlığı
- Pers Uygarlığı
- Fenikeliler
- Özet
- Değerlendirme Soruları
- Yararlanılacak Kaynaklar

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi öğrenebilmek için:

- Bilim Tarihi dersinizin bu üniteye paralel konularıyla ilişki kurunuz.
- Bu ünitenin Anadolu uygarlıkları ile ilgili kısımları konusundaki bilgilerinizi ülkemizdeki müzeleri gezerek pekiştiriniz.

1. MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARI

1.1. Giriş : Mezopotamya

Eski uygarlıkların beşiği olan Mezopotamya'da yaşam, arkeolojik bulgulardan öğrendiğimiz kadarıyla İ.Ö. 6000'li yıllara kadar uzanır. Ancak bu bölge uygarlıkları hakkındaki güvenilir bilgimiz, İ.Ö. 3000 civarında yazının bulunuşundan sonraki dönemleri kapsar. İlk çağda Mezopotamya bölgesi iki kısımdan oluşur: Aşağı Mezopotamya, Yukarı Mezopotamya. Yukarı Mezopotamya bugünkü Irak'ın ortalarından Anadolu'da Toros dağlarının güneyine kadar olan bölgenin adıdır. Bu bölgenin en önemli antik uygarlığı Asurlular tarafından oluşturulmuştur. Aşağı Mezopotamya bölgesi, İran'ın Basra Körfezinden, bugünkü Irak'ın ortalarına kadar olan bölgeyi kapsar. İlk çağda bu bölgenin kuzeyinde Akad'lar, güneyinde ise Sümerler yaşıyordu.

1.2. Sümerler (İ.Ö.3500-2200)

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Sümerlerin bilinen tarihi İ.Ö. 3000'li yıllarda yazının bulunuşu ve düzenli olarak kullanılışı ile başlar. Tarihin bilinen en eski uygarlığını oluşturan Sümerler ortasında bir tapınak bulunan surlarla çevrili birbirinden bağımsız kent-devletlerde yaşıyorlardı. Her kent-devletin başında aynı zamanda rahip olan bir prens bulunuyordu. Bu kentlerden en önemlileri Ur, Uruk, Lagaş ve Kiş'tir. Hiçbir zaman tam bir birlik sağlayamayan Sümer Kent-devletleri İ.Ö. 2700'lü yıllarda Sami kavimlerinden olan Akad'lar tarafından istila edildi. İ.Ö. 2500 lerde Sümerler Akatlara karşı ayaklanarak yeniden bağımsızlıklarını kazandılar. Ayaklanmayı Uruk sitesi gerçekleştirmişti. İ.Ö. 2500-2200 arasında yer alan ikinci Sümer dönemi Elamlıların Ur kentini ele geçirip yıkmalarıyla sona erdi.

1.3. Akadlar (İ.Ö. 2700-2500)

Akadlar istila ettikleri Sümer sitelerini birleştirerek büyük bir krallık kurdular. İlk kralları 1. Sargon'un torunu olan Naram Sin döneminde krallık Akdenize kadar genişleyerek tüm Ön Asya'ya yayıldı. Birçok kavimden oluşan Akad krallığı iç ayaklanmalar ve dış saldırılar nedeniyle kısa sürede zayıf düştü. Bunu fırsat bilen Uruk sitesi ayaklanarak Akad krallığına son verdi.

1.4. Babil Krallıkları : Amurrular

Mezopotamya İ.Ö.2100 lere doğru Arabistan'dan gelen ve Samilerin bir kolu olan Amurrular tarafından istila edilmiştir. Amurrular Babil kentinde bir prenslik kurarak, Babil devletini oluşturdu-

lar. Birinci Babil krallığının en büyük kralı Hammurabi, Mezopotamya vadisindeki küçük krallıkları Babil kenti çevresinde birleştirerek büyük bir krallık kurdu. Hammurabi eski Sümer uygarlığına ait sanat eserlerini Babil'e getirterek bu kenti Mezopotamya'nın sanat ve kültür merkezi haline getirdi.

Birinci Babil krallığı İ.Ö. 1700'lerde Kasitler tarafından yıkıldı. Kasitler, İ.Ö. 1100'lerde başka deyişle Asurluların hakimiyetine kadar Mezopotamya'da yerleştiler. Asurluların hakimiyetinden ikinci Babil krallığının kuruluşuna kadar (İ.Ö. 612) olan sürede Mezopotamya'da birçok küçük krallıklar görüyoruz. Bir İran devleti olan Medlerin Asurlular üzerine saldırılarını fırsat bilen Babil kenti ayaklanarak ikinci Babil krallığının kurulmasını sağladı.

İ.Ö. 600 lerden başlayarak Babil, yeni bir parlak döneme girdi. İkinci Babil krallığının en önemli hükümdarı Nabukadnezar'ın ölümünden (İ.Ö.562) sonra gitgide zayıflayan Babil İ.Ö.530'da Persler tarafından yıkıldı.

1.5. Asurlular (İ.Ö.2000-612)

Kuzey Mezopotamya'ya yerleşen Asurlular İ.Ö. 2000 yılından sonra Anadolu'da ticari kolonileri oluşturmuşlar ve güçlü bir krallık kurmuşlardır. Asurlular İ.Ö.1000 civarında Hititler tarafından boyunduruk altına alındılar. Yüzyıl kadar sonra yeniden bağımsız bir krallık kurmayı başaran Asurlular İ.Ö. 800 lerde büyük bir imparatorluk kurdular. Bu dönemde Asur İmparatorluğu, Anadolu'da Kapadokya'dan Afrika'dan Mısır'a kadar olan bölgeyi içine alıyordu. İ.Ö. 612 yılında Medler Asur İmparatorluğuna son verdiler.

1.6. Mezopotamya Krallıklarının Uygarlığa Katkıları

Mezopotamya'da ilk uygarlık Sümerler tarafından oluşturulmuştur. Bu uygarlığın meyveleri, Babiller, Asurlar ve diğer kavimler tarafından paylaşılmış ve geliştirilmiştir. Bu uygarlıkların modern dünyamıza katkıları aşağıdaki biçimde özetlenebilir.

1.6.1. Çivi Yazısı

Sümerlerin İ.Ö. 3000 lerde geliştirip yaygın biçimde kullanmaya başladıkları çivi yazısı, onların insanlık tarihine yaptıkları en önemli katkıdır. Bu yazı üç köşeli ve uçları sivri kalemle kil üzerine yazılıyordu. Bu yazının önemli bir özelliği, işaretlerin sadece eşyaları değil düşünce ve heceleri

de ifade edebilmesiydi. Çivi yazısı bütün Mezopotamya kavimleri tarafından kullanılmıştır.

1.6.2. Bilim

Sümerler'in astroloji'ye olan ilgileri onları doğayı incelemeye yöneltmiştir. Geometri ve aritmetiğin ilk kurallarını Sümerler bulmuşlardır. Daireyi 360° ye bölmüşler bir günü saatlere, saatleri de dakikalara bölmüşlerdir. Bir yılı 12 veya 13 aya bölmüşler, bir ayı 30 gün, bir yılı da 360 gün olarak kabul etmişlerdir. Sümerler ayrıca çarpma ve bölme cetvellerini kullanmışlar, uzunluk ve hacim ölçü birimleri geliştirmişlerdir.

Babilliler güneş saati ile güneş ve ay tutulmasının periyodik niteliğini bulmuşlardır.

1.6.3. Edebiyat

Sümerler, edebiyat alanında destanlar, efsaneler ve ilahiler yaratmışlardır. Bunlardan en önemlisi Gılgamış destanıdır. Destan İ.Ö.2700 lerde yaşamış olan Uruk kralı Gılgamış'ın başından geçenleri anlatır. Destanın ana teması Gılgamış'ın ölümsüzlük beklentisidir. Ancak Gılgamış'ın bu beklentisi boşunadır. İnsan ölümü kabullenip bu dünyada mutlu olmanın yollarını aramalıdır. Gılgamış destanı biçim açısından kendisinden sonraki Eski Yunan destanlarına örnek oluşturacaktır.

1.6.4. Hammurabi Kanunları

Uygarlık tarihinde hukuk, kanun ve adalet düşüncesini ilk kez Sümerler geliştirmişlerdir. Birinci Babil devletinin altıncı kralı Hammurabi, Sümerlerin eski kanunlarını toplamış, bunları kendi döneminin koşullarına göre değiştirerek ünlü kanunlarını oluşturmuştur. Bir taş üzerine yazılı 300 madde kadar olan bu kanunlar katı adalet ilkeleri koyar. Ancak kişisel özgürlükleri de garanti eder.

1.6.5. Devlet Örgütü

Sümerler, kent-devlet biçiminde yaşadıkları ilk dönemlerde "Patesi" adı verilen prensler tarafından idare edilirdi. Patesi'ler aynı zamanda tanrının vekili ünvanını taşıyordu. Birkaç kent-devletin başında bulunan hükümdara "Lugal" adı veriliyordu. Şayet Lugal bütün kent-devletlerini birlik altında toplamış ise bu krala "Lugal Kalma" deniyordu.

Sümerlerin devlet örgütünün önemli bir özelliği kralın otoritesinin sınırsız olmayıp bir yaşlılar meclisi ile sınırlanmış olmasıdır. Uygarlık tarihi açısından bu sınırlama bize tarihin ilk "demokrasi" uygulamasını vermektedir.

1.6.6. Sümerlerde Din

Sümerlerin dini çoktanrılı bir dindir. Bu tanrılar iki gruba ayrılır. Birinci grup tanrılar bütün Sümerlerin ortak tanrılarıdır. Bunlardan en önemlileri gök tanrısı Anu, yer tanrısı Enlil ve denizler tanrısı Enkidu. İkinci sınıf tanrılar ise her kent-devletin kutsal saydığı ikincil site tanrılarıdır.

Sümerlerin dinsel inançları tamamen bu dünyalık olup ölümden sonraki hayat olanları ilgilendirmez. Onlar için cennet de cehennem de bu dünyada yaşanır.

2. HİTİTLER (İ.Ö.2000-1200)

Yirminci yüzyılın başlarında Anadolu'da yapılan kazılardan ve 1920'lerde Hitit yazısının deşifre edilmesinden önce Hitit uygarlığı konusunda pek bir şey bilinmiyordu. Bugünkü bilgilerimiz ışığında İ.Ö.2000-1500 yıllarında Orta Anadolu'da büyük bir uygarlığın yaşanmış olduğunu görüyoruz.

Anadolu'ya İ.Ö. 2000 yıllarında yerleşen Hititler demir silahları ve savaş arabalarının üstünlüğü sayesinde kısa sürede bölgeyi egemenlikleri altına aldılar. Başlangıçta birbirinden bağımsız küçük prensliklerden oluşan Hitit kent-devletleri, daha sonraları küçük krallıkların bir tek büyük krallığa bağlı olduğu imparatorluk biçimine dönüşmüştür.

Hitit imparatorluğu, İ.Ö. 1200 lerde doğudan Asurlular, batıdan Frigyalılar tarafından işgal edilerek yıkılmıştır.

2.1. Hititlerde Sanat Edebiyat ve Din

Hitit sanatı genelde Mezopotamya sanatı etkisinde kalmıştır. Ancak, Hitit saray ve tapınakları üzerinde görülen kabartmacılık sanatı diğer uygarlıklara göre çok ilerlemiştir. Tunç heykelticilik ve sfenksler de Hitit sanatının kendine özgü yanlarını oluşturur.

Hititler edebiyat alanında da Sümer ve diğer Mezopotamya eserlerinin etkisinde kalmışlardır. Hititler, Sümerlerin çivi yazısı yanında kendi buldukları **Hiyeroglif'i** (resim yazısı) de kullanmışlardır.

Hititler tarihsel olguları edebi bir dille yazarak tanrılara bildiriyorlardı. Böylece bilinen ilk tarih metinlerini (Anallar) Hititlerde görmekteyiz.

Hititlerin dini de Mezopotamya dinleri gibi çoktanrılıdır. Yine Mezopotamya'da olduğu gibi burada da Hititlerin ortak tanrıları ve her kent-devletin kendi tanrıları vardır. Dinsel inançları açısından da Hititler, Sümerler gibi bu dünya ile ilgilenir, ölümden sonraki yaşamı düşünmezlerdi. İnsanlar tanrılara kurban kesip yalvarır, tanrılar da onları düşmanlardan, fakirlikten, hastalıktan korurlardı.

Hititlerin en önemli tanrısı, güneş tanrıçası Arinna'dır. Kral bu tanrıçanın baş rahibi olup, yaptığı işler hakkında ona hesap verirdi. Hititlerin ikinci önemli tanrısı Arinna'nın kocası olan gök tanrısıdır. Bu tanrı savaşlarda kralı korur ve ona yardım ederdi.

3. MISIR UYGARLIĞI

3.1. Mısır'ın Hanedanlar Öncesi Dönemi

Eski Mısır'ın yaklaşık İ.Ö. 5000-3000 arası Hanedan öncesi dönem olarak bilinir. Bu dönemde Nil Irmağı çevresinde birçok bağımsız kent-devlet oluşmuştur. Bu kent devletler İ.Ö. 4000'lerde birleştikten sonra, krallığın birer eyaleti şekline dönüştüler. Bu dönemde kuzey ve güneyde iki krallık meydana gelmiş ve bu durum Hanedan dönemine kadar sürmüştür (İ.Ö.3000).

Hanedan öncesi Mısır'ın etnik yapısını Filistin ve Suriye yoluyla Nil vadisine göç eden Asyalı kavimler oluşturmaktaydı. Bu dönemden kalan sanat eserleri ve araç-gereçler bize, Mısır uygarlığının Hanedan öncesi dönemde bile yüksek bir düzeyde olduğunu gösterir. Mısırlılar bu dönemde altın, bakır ve değerli taşlarla süslü aletler, kap-kacak ve silah yapıyorlardı. Seramik ve süsleme sanatında da önemli gelişmeler sağlamışlardı. Bu dönemde bir başka önemli gelişme de tarımcılık konusunda idi. Mısırlılar başarılı bir sulama sistemi geliştirerek tarıma elverişli toprakları genişletmişlerdir.

Hanedan öncesi Mısır'da tarihin bilinen ilk güneş takvimi geliştirilmiştir. Sirüs yıldızının yılda bir kez görünüşü temeline dayanan bu takvim 12 aydan ibaret olup, her ay 30 gündü. Mısır tarihi uzmanlarına göre bu takvim İ.Ö. 4200 lerden itibaren kullanılmaya başlamıştır

3.2. Mısır'ın Hanedanlar Dönemi (İ.Ö.3000-525)

Güney Mısır Krallığı'nın merkezi olan Tinis kentinin hükümdarı Menes İ.Ö. 3200 lerde Kuzey Mısır bölgesini ele geçirerek, siyasal birlik kurdu. Menes'le başlayan Eski Mısır toplam 30 kadar hanedandan oluşmaktaydı. Eski Mısır'ın Hanedanlar dönemi tarihçiler tarafından dört dönemde incelenir. Bunlar sırasıyla; (1) Eski Krallık (İ.Ö.2700-2200) ; (2) Orta Krallık (İ.Ö.2050-1800); (3) Yeni Krallık-İmparatorluk (İ.Ö. 1570-1090); (4) Gerileme Devri (İ.Ö. 1090-332).

3.2.1. Eski Krallık (İ.Ö. 2700-2200)

Bu dönemde inşa edilen ünlü piramitler o çağa "Piramitler Çağı" adının verilmesine neden olmuştur. Eski Krallık hükümdarları birinci ve ikinci sülaleler zamanında düzeni ve barışı sağlayarak eski Mısır uygarlığının temelini attılar. Bu krallara tanrının temsilcisi olmaktan çok birer tanrı olarak bakılıyordu. Mısır'ın tanrısı olarak kral bütün ülkenin sahibi, sulama sisteminin koruyucusu ve ürünlerin dağıtıcısı idi.

Kralların tanrı olduğu inancı mumyalama ve büyük anıt mezarların yapılması geleneğine yol açmıştır. Amaç, tanrı kralı (Firavun) bu dev piramitler içinde sonsuza kadar korumaktı. Üçüncü ve dördüncü sülalelerin firavunlarından olan Coser, Keops, Kefren ve Mikerinos'un piramitleri o dönemin büyük güç ve zenginliğinin birer simgesi olarak günümüze kadar gelmiştir.

Altıncı sülalenin sonlarına doğru, İ.Ö. 2500'lerde Eski Krallığın gücü azalmaya başladı. Yüz elli yıl kadar süren ve İlk Ara Dönem (İ.Ö. 2200-2050) olarak bilinen sürede iç savaşlar ve istilalar yüzünden terör, anarşi, açlık ve baskı hüküm sürmüştür. Bu ara dönem sonunda, İ.Ö. 2000 lere doğru Tep Kenti Prensleri merkezi otoriteyi yeniden kurarak anarşiye son vermişlerdir.

3.2.2. Orta Krallık (İ.Ö.2050-1800)

Onbirinci ve onikinci sülaleler zamanında ülkede yeniden birlik oluşturulmuş ve Tep kenti Mısır'ın merkezi haline gelmiştir. Tep firavunları iç güvenliği sağladıktan sonra fetihlere başladılar. Mısır bu dönemde Sina yarımadasını, Suriye'yi ve güneyde Nubya'yı ele geçirmiştir.

Orta Krallık firavunları dev piramitler inşa etmek yerine halka hizmet anlayışına önem vermiş, bayındırlık ve sulama projeleri gerçekleştirmişlerdir.

Onikinci sülale dönemi sonunda Mısır yeniden iç savaş ve anarşi içine girmiştir. Bu karışıklığı

fırsat bilen Sami Kökenli Hiksos kavmi İ.Ö. 1700 lerde Mısır'ı istila etmeye başlamıştır. İkinci Ara Dönem (İ.Ö.1800-1570) olarak bilinen bu süre zarfında Mısır, Hiksos hakimiyeti altında yaşamıştır.

3.2.3. Yeni Krallık (İmparatorluk) Dönemi (İ.Ö.1570-1090)

Tep prensleri, Hiksoslara karşı, onlardan öğrendikleri atlı savaş arabalarını kullanarak savaştılar ve sonunda onları yenerek Filistin'e sürdüler. Bu dönem firavunları, Afrika ve Asya'da pek çok ülkeyi fethederek büyük bir imparatorluk kurdular. Tarihçiler tarafından "Mısır'ın Napolyonu" olarak adlandırılan Kral III.Tutmosis döneminde Suriye'ye on yedi sefer yapıldı. Asi Irmağına kadar uzanan Suriye toprakları fethedildi. Kral III.Tutmosis'in "adını sonsuza kadar sürdürmek" amacıyla inşa ettirdiği dikili taşlardan dört adedi bugün İstanbul, Londra, Roma ve New York kentlerini süslemektedir.

Kendisini tanrı ilan eden firavun III. Amanofiz döneminde İmparatorluk bir anlamda zirve noktaya ulaşmıştır. Barış içinde geçen bu dönemde Nil nehri kıyısındaki Lüksor ve Karnak tapınakları güneş tanrısı Amon için inşa edildi.

IV. Amonofiz'in hükümdarlığı sırasında başlayan din kavgaları, onun ölümünden sonra iç savaş biçimine dönüştü. Kırk yıl kadar süren anarşi ve savaştan sonra firavun I. Seti ve II. Ramses Mısır'ın birliğini yeniden kurmaya çalıştılar. Ancak II. Ramses'in ölümünden sonra Mısır İmparatorluğu parçalanmaya başladı. Mısırlıların "deniz kavimleri" adını verdikleri topluluklar Suriye üzerinden Mısır'a girerek ülkeyi parçalamaya başladı.

3.2.4. Gerileme Devri (İ.Ö.1090-332)

Firavun III. Ramses'in ölümünden sonra Tep kentindeki Amon rahipleri güçlenerek Kuzey Mısır'da ayrı bir devlet kurdular. Bu parçalanmayı izleyen yıllarda iç savaşlar gitgide çoğaldı ve Mısır sonunda Asurlular tarafından istila edildi. İ.Ö. 671'de Mısır, Asur imparatorluğunun bir eyaleti oldu.

Ancak 26 ıncı sülale döneminde (İ.Ö.663-525) Mısırlılar, Lidyalıların yardımıyla Asurluları ülkelerinden kovdular. Yüzyıl kadar süren bu bağımsızlık dönemi, İ.Ö. 525 de Persler tarafından sona erdirildi. İkiyüz yıl kadar Pers hakimiyeti altında kalan Mısır, daha sonra (İ.Ö. 332) Mekadonya kralı Büyük İskender tarafından fethedildi. Böylece ikibin yıl süren ve otuz hanedanın geçtiği Mısır uygarlığı sona ermiş oldu.

3.3. Eski Mısır'ın Uygarlığa Katkıları

3.3.1. Eğitim, Ekonomi ve Toplum

Mısır toplumunun çoğunluğu köle statüsünde ve zorunlu çalışmaya tabiydi. Ancak sınıf sistemi kast sistemi kadar katı olmayıp eğitim gören aşağı sınıf üyeleri firavunların hizmetinde daha yukarı sınıflara yükselebiliyordu. Mısır'da eğitim, tapınaklarda görev yapan rahipler tarafından yürütülüyordu. Mısır'ın katip adı verilen okuyup yazmasını bilen aydın sınıfı böyle eğitim görenler tarafından oluşturulmuştu.

Mısır ekonomisi firavunun tekeline dayanıyordu. Tanrı sayılan firavun, başka deyişle devlet bütün toprağın, ticaretin ve endüstrinin sahibiydi. İmparatorluk döneminde Mısırlılar, Nil nehri, Kızıl Deniz Mezopotamya, Suriye, Kıbrıs, Girit ve Yunanistan aracılığıyla yürüttükleri ticaret yolu sayesinde tüm Ön Asya ve Akdeniz ekonomisini hakimiyetleri altına almışlardır. Mısır'ın ithal mallarını kereste, zeytin yağı, bakır, kalay oluşturuyordu. Bu mallara karşılık altın külçeleri ipek, buğday ve papirüs ihraç ediyorlardı.

3.3.2. Devlet Örgütü ve Ordu

Mısır da diğer Ön Asya krallıkları gibi mutlak bir krallıktı. Aşağı ve Yukarı Mısır'ı hakimiyeti altına alan krallara Eski Krallık döneminde "firavun" adı verildi. Firavun tanrı sayılan ve ülkenin mutlak efendisi olan hükümdardı.

Firavundan sonra en önemli kişi, firavunun yardımcısı olan iki başvezirdi. Daha sonra, hazine bakanları ve katipler önemli mevkileri oluştururlardı. Katipler önemli devlet memurluklarına atanır, vergi toplar, mali ve idari işleri yürütürlerdi.

Mısır İmparatorluk döneminde eyaletlere bölünerek idare edilmekteydi. Her eyaletin başında firavun tarafından tayin edilmiş bir vali bulunurdu.

3.3.3. Bilim ve Din

Mısırlıların matematik bilgisi Mezopotamyalılardankinden daha düşük düzeyde idi. Aritmetik bilgileri de basit düzeyde idi. Ancak geometri konusunda ileri düzeyde bilgiliydiler. Tıp konusunda çağdaşları diğer kavimler gibi Mısırlılar da doğa üstü güçlere inanmışlar, hastaları din adamlarına göndermişlerdir.

Mısırlılar Eski Krallık zamanında insanlık tarihinin ilk bilinen takvimini geliştirmiş ve kullanmışlardır. Mısırlılar bir güneş yılının 365 gün olduğunu bulmuşlar ve Nil nehrinin taşma mevsimine göre bu süreyi dörder aylık üç mevsime bölmüşlerdir. Ayrıca bir ay 30 gün olarak kabul edilmiştir. Daha sonra Romalı Julius Sezar bu takvime her dört yılda bir fazla gün ekleyerek Mısır takviminin bir yıldaki 6 saatlik hatasını düzelterek. Jülien takvimi de daha sonra, İ.S. 1582'de Papa XIII. Gregor tarafından düzeltilerek, bugün kullandığımız Gregoryen takvim haline gelecektir.

Mısır dini ilk zamanlarda etik özellikler taşııyordu. Mezopotamya dinlerinde olduğu gibi, insanlarla tanrıların ilişkileri karşılıklı maddi çıkarılara dayanıyordu. Tanrıların, kendilerine kurban verenleri ödüllendirdiği düşünülüyordu. Ancak daha sonraları, yukarıda belirtilen İlk Ara Dönem (İ.Ö. 2200-2050) sonunda Mısırlıların dinsel düşüncelerinde önemli değişimler oldu. Artık tanrıların, kurban istemekten ziyade, insanların iyiliğini ve birbirlerini sevmelerini istediği konusunda inançlar gelişmeye başladı. Mısırlılar hayatın ölümlle bitmediğine, insanın bu dünyada iyiliksever olmasının ödülünü öldükten sonra dirilerek kazanacağına inanıyorlardı.

Osiris destanının, insanın moral kişiliğini ve ölümden sonra dirilişini simgeleyen yanılla çok yaygın bir biçimde benimsenmesi bu inancın bir kanıtıdır. Destana göre Osiris Nil tanrısıdır. Nil nehrinin yükselişi ve çekilişi ölümü ve dirilişi simgeler. Osiris kötü kalpli kardeşi Set tarafından öldürülür. Set kardeşi Osiris'in bedenini birçok parçaya ayırır. Osiris'in dul karısı İsis bu parçaları toplayarak biraraya getirir. Osiris böylece dirilir ve ölümsüzleşir. İnanca göre Osiris ilk mummyadır ve her mummyalanmış Mısırlı bir başka Osiristir. Mumyacılık böylece Mısır'da bir sanat dalı olmuştur. Firavunlar için piramit anıt mezarları, halk için de labirent denilen yeraltı mezarları yapılmıştır. Bu mezarlar içine mummyalanarak gerekli eşya, yiyecek ve içeceklerle birlikte konulan ölümlerin birgün canlanıp bu eşyaları kullanacaklarına inanılıyordu.

3.3.4. Yazı, Edebiyat ve Sanat

Eski Mısır'ın uygarlığa en önemli katkısı belki de yazının icadıdır. Yazı Mısır'da da Sümerler'de olduğu gibi eşyanın şeklini çizmekle başlamıştır. Ancak Sümer yazısından farklı olarak Mısır Hiyeroglifi temelde resim biçimindedir.

Önceleri hiyeroglifler nesnelere resmedilmesi biçiminde oluşmuş ancak daha sonraları gelişerek düşünceleri ve heceleri de simgelemiştir. Eski Krallık zamanından itibaren 24 harf işareti kullanılmıştır, ancak bu yazıda sesli harf kullanılmadığı için tam bir alfabe şeklini almamıştır. Bu anlamda tam bir alfabe Fenikeliler tarafından geliştirilecek, bu da daha sonra, bugün kullanılan alfabenin ilk biçimi olan Sami alfabesi haline dönüşecektir.

Mısır'ın en eski edebiyat örneklerini piramitlerde görüyoruz. Bu örnekler, Eski Krallık dönemi firavunlarının mezar duvarlarındaki dinsel temalı övgü yazılarıdır. Orta Krallık döneminde daha sosyal içerikli ve bu dünyanın zevkleriyle ilgili edebiyat eserlerine rastlanmaktadır. Bunlar arasında aşk şiirleri, şarap, kadın temaları üzerine şarkılar ve sosyal adalet arzulayan yazılar bulunmaktadır.

Mısır sanatı da genelde dinsel temalara dayanırdı. Mezar resimleri ve kabartmaları, tanrıkrallın ebedi yaşamını betimlerdi. Heykellerde de sanatçılar Eski Krallık geleneğine bağlı güçlü, kendinden emin idealleştirilmiş tipleri canlandırmıştır.

Mısır mimarisinin en önemli eserleri Eski Krallık döneminde yapılan piramitlerdir. Dış çizgileri çok sade olan bu kral mezarları işlenmiş granit taşlarla kaplı olup içinde birçok mezar odaları ve koridorlar bulunur. Bu piramitler dışında Mısır firavunları, Yeni Krallık Döneminde, Tep kentinde ve diğer büyük kentlerde tapınaklar yaptırmışlardır. Bu tapınaklar kazanılan zaferlerden sonra tanrılara teşekkür etmek için inşa ediliyordu. Bu tapınakların en önemlileri Karnak ve Luksor'da bulunan Amon tapınaklarıdır.

4. PERS UYGARLIĞI

4.1. Persler (İ.Ö.550-331)

Persler İran körfezinin doğusunda Medlerin egemenliği altında yaşayan bir kavimdir. Eski Ön Asya'nın en büyük fatihi olarak bilinen Kiroş, persleri birleştirdi ve Medlerin hakimiyetine son verdi. Kiroş daha sonra Anadolu üzerine yürüyerek Lidya Kralı Kroisos'u yendi ve Anadolu'daki Yunan kentlerini aldı. Kiroş daha sonra doğuya dönerek Hindistan sınırına kadar olan bölgeleri Pers İmparatorluğuna kattı.

Kiroş'un oğlu Kambiz Mısır'ı fethetti. Bu kraldan sonraki I. Darius, Yunanlılarla 150 yıl kadar sürecek olan Pers savaşlarının ilkiyi başlattı. Pers İmparatorluğu Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından yıkılmıştır (İ.Ö.334-331).

4.2. Perslerin Uygarlığa Katkısı

4.2.1. Perslerde Devlet Örgütü

Asur devlet örgütü modeline dayanan Pers idare sistemi, büyük bir imparatorluğa uyarlanılarak, Asur sisteminden daha esnek, etkili ve daha insancıl kurallara dayandırılmıştır. İmparatorluk 20 ile (satraplık) bölünmüş, her ilin başına bir vali (satrap) atanmıştır. Satrap, hem askeri

hem de sivil yönetimin başıdır. Devlet işleri ayrıca, mutlak hükümdarın "gözü" ve "kulağı" olan müfettişlerce denetlenirdi.

Pers devlet yapısının uygarlık tarihi açısından bir başka dikkat çekici yönü de şudur: Pers İmparatorluğu tarihte ilk kez, pek çok farklı etnik kökenli halkın, eşit sorumluluk ve haklara sahip bir biçimde birarada yaşamasını sağlayıcı bir düzen kurmuştur. İmparatorluk, barışın korunması ve vergilerin ödenmesi koşuluyla, bu halkların dil, din, örf ve adetlerine karışmamıştır. Bu tür tolerans ve çoğulculuk örneklerini daha sonra Helen, Roma, Arap ve Türk İmparatorluklarında görüyoruz.

4.2.2. Perslerde Din ve Sanat

Perslerin insancıl idari yapısını belki de, temelleri ahlak kurallarına dayanan Zerdüşt dininde aramak gerekir. İ.Ö. altıncı yüzyıl başında yaşayan peygamber Zerdüşt tarafından kurulan bu dinin kutsal kitap **Avesta** (kanun) dır. Zerdüşt dininin temeli iyilikle kötülüğün savaşıdır. İyilik ve aydınlık tanrısı Ahuramazda (Hürmüz), "insan aklından iyi düşünmeyi, insan elinden iyi işleri, insan dilinden ise iyi sözleri" talep ediyordu. Ahuramazda, kötülük tanrısı Angramanyu (ehrimen) ile sürekli bir savaş halindedir. İnsanlar bu savaşta Ahuramazda yanında yer almalıdır. Böyle yapanlar kıyamet gününde dirilecek ve nihai bir savaşta iyilik tanrısının yanında yer alarak kötülük tanrısını yok edeceklerdir.

Persler iyilik tanrısına ateş yakarak ibadet ederlerdi. Bu ateş hiçbir zaman söndürülmezdi. İran'ın İ.S. yedinci yüzyılda Araplar tarafından fethinden sonra Zerdüşt dini giderek kaybolmuştur.

Pers sanatı genelde Mezopotamya, Mısır ve Yunan sanatının etkisi altında kalmıştır. En önemli sanat eserleri kalıntıları Persepoliste bulunan saraylardır.

5. FENİKELİLER (İ.Ö. 2000-570)

Doğu Akdenizin bugünkü Lübnan ve Suriye kıyılarında yaşayan, denizcilikle uğraşan Kenanilere Fenike adı Yunanlılar tarafından verilmiştir. Fenikeliler, Akdeniz kıyılarında Tir, Sidon ve Biblos gibi ticaret limanları kurmuşlar, bu yolla zenginleşerek civar kentleri de hakimiyetleri altına almışlardır. Sidonlular İ.Ö. 2000'li yılların ortalarında Akdeniz ticaretine hakim oldular. Mısır firavunlarının izniyle delta bölgesinde antrepolar kuran Sidonlu Fenikeliler, Sidon'a getirdikleri malları kervanlarla Fırat boylarına götürüyor buradan da sallarla Mezopotamya ve İran körfezine indiriyorlardı. Sidonlular daha sonraları Doğu Akdeniz ticaretine de hakim oldular. Hindis-

tan'da Afrika'dan gelen mallar Sidon'da toplanıyor ve buradan Ege bölgelerine sevk ediliyordu. Bu amaçla Kıbrıs, Rodos ve Taşoz adalarında koloniler kurulmuştu. Fenikeliler'in Sidon dönemi İ.Ö. 1200 lerde Filistler tarafından sona erdirildi.

İ.Ö. 1000-800 arası Akdeniz'de ticari hakimiyet Tir kentine geçmiştir. Tirliler, bütün Akdeniz kıyılarında koloniler kurmuşlar, bununla da yetinmeyerek Septe boğazından Avrupa kıyılarını izleyerek İngiltere'ye kadar gitmişlerdir.

Tirliler İ.Ö. sekizinci yüzyılda Asurluların ve daha sonra da Kaldenin ve Perslerin egemenliği altına girmişlerdir.

5.1. Fenikelilerin Uygarlığa Katkıları

Kültür ve sanat açısından Fenikeliler yaratıcı sayılmazlardı. Ancak Fenikelilerin uygarlık tarihine en büyük katkıları harf yazısını bulmuş olmalarıdır (İ.Ö.1250). 22 harfli Fenike alfabesi dilin bütün seslerini ifade ediyordu. Fenikeliler bu alfabeyi ticaret yoluyla batıya taşıdılar. Yunanlılar, Romalılar daha sonra bu alfabeye sesli harfleri ekleyerek, bugün kullandığımız alfabeyi oluşturdular.

Özet

Bu bölümde önce Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında kalan ve ilk çağda Mezopotamya adı verilen verimli topraklarda gelişen uygarlıklar ele alınmıştır. Mezopotamya'da ilk uygarlık Sümerler tarafından getirilmiş, onları Sümerlerin uygarlığını benimseyen Akadlar, Babililer, Asurlular izlemiştir. Mezopotamya'da birbiri ardına gelişen bu uygarlıkların modern dünyamıza yaptıkları önemli katkılar ana hatlarıyla belirtilmiştir.

İkinci olarak bu bölümde Ön Asyanın bir parçası olan Anadolu uygarlıklarından en önemlisi ve en eskisi olan Hitit uygarlığı modern dünyamıza yaptığı katkılar açısından incelenmiştir.

Üçüncü olarak bu bölümde Nil nehrinin verimli yataklarında serpilip gelişen eski Mısır uygarlığı ana hatlarıyla incelenmiş ve bu uygarlığın insanlık tarihine yaptığı kültürel katkılar özetlenmiştir.

Son olarak Pers uygarlığı ve Fenikeliler de kısaca ve ayrıca uygarlık tarihine yaptıkları katkılar açısından incelenmiştir.

Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki soruların doğru cevaplarını bulunuz.

Cevaplandıramadığınız sorularla ilgili bölümleri tekrar okuyunuz.

1. Gılgamış Destanı'nın ana teması aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Gılgamış'ın dostluğa önem vermesi.
- B) Ölüm korkusu.
- C) Hayatın önemsiz oluşu.
- D) Öbür dünyanın önemli oluşu.
- E) Yukarıdakilerden hiçbirisi.

2. Sümerler'in uygarlık tarihine en önemli katkıları:

- A) İlk edebiyat eserlerini vermeleri.
- B) İlk hukuk ve adalet düşüncesini getirmeleri.
- C) İlk takvimi bulmaları.
- D) Yazıyı icad etmeleri.
- E) Yukarıdakilerden hiçbirisi.

3. Osiris destanı

- A) Hitit'lerin en önemli edebiyat örneklerindedir.
- B) Kaldelilerin destanları arasındadır.
- C) Perslerin ünlü destanlarındandır.
- D) Nil tanrısı ile ilgili bir destandır.
- E) Yukarıdakilerden hiçbirisi.

Yararlanılacak Kaynaklar

- GÜNALTAY, Şemsettin. **Yakın Şark** (Elam-Mezopotamya), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951.
- GÜNALTAY, Şemsettin. **Yakın Şark** (Anadolu), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946.
- GÜNALTAY, Şemsettin. **Yakın Şark** (Perslerden Romalılara Kadar) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- GÜNALTAY, Şemsettin. **İran Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları (2. Baskı), 1987.
- İNAN, Afet. **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**. Ankara, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları (2 Baskı) 1987.
- KINAL, Firuzan. **Eski Anadolu Tarihi**. Ankara, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları (2 Baskı), 1987.
- KINAL, Firuzan. **Kara Tanrıça Olarak Kybele**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.